

De vrouw die nooit opgaf

Margot Friedländer

in samenwerking met Malin Schwerdtfeger

De vrouw die nooit opgaf

Het waargebeurde verhaal van een Joodse vrouw
die keer op keer ternauwernood aan de nazi's
ontsnapte en Theresienstadt overleefde

Vertaald uit het Duits door Davida van Dijke

ISBN 978-90-492-0949-0

ISBN 978-94-023-2825-7 (e-book)

ISBN 978-90-492-1055-7 (audio)

NUR 320

Oorspronkelijke titel: *Versuche dein Leben zu machen. Als Jüdin versteckt in Berlin*

Vertaling: Davida van Dijke

Omslagontwerp: DPS Design & Prepress Studio

Omslagbeeld: Berlijn via Getty © Photo 12 / Universal Images Group via
Getty Images.

Foto's zijn afkomstig uit privéarchief

Vormgeving binnenwerk: Steven Boland

© 2008 by Rowohlt Berlin Verlag GmbH, Berlin

© 2026 Nederlandse vertaling Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam

De uitgever heeft ernaar gestreefd alle rechten van derden te regelen volgens de wettelijke bepalingen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen contact opnemen met Meulenhoff Boekerij bv, Amsterdam.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd bestand, of openbaar gemaakt in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch of op enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Tekst- en datamining van (delen van) deze uitgave is uitdrukkelijk niet toegestaan.

All rights are reserved, including those for text and data mining, AI training and similar technologies.

Opgedragen aan mijn ouders
en mijn broer Ralph

Inhoudsopgave

‘Probeer je leven te leven’	9
I	
Guschi, Adele en mijn oom op zijn driewieler: kindertijd in Berlijn	17
II	
‘Hitler vertrekt niet, wijzelf moeten maken dat we weggkomen’: een wereld stort in	44
III	
‘Wat heb je in Shanghai te zoeken?’: de laatste deur slaat dicht	68
IV	
De ster in mijn jaszak: in de onderduik	99
V	
‘Een mooi klein neusje’: angstige maanden	120

VI	
De nazi en de halve varkens: ondergedoken bij de Camplairs	142
VII	
In het vacuüm: Theresienstadt	161
VIII	
‘Herken je me niet?’: de bevrijding	187
IX	
Zwemmen of verzuipen: het nieuwe leven	206
X	
Liberty Ship: het afscheid	224
‘Hoe kan ik erover schrijven?’	239
Dankwoord	255

‘Probeer je leven te leven’

Ik loop door de Skalitzer StraÙe. Het is even na tweeën, een grijze januarimiddag in de Berlijnse wijk Kreuzberg. De u-Bahn dendert over het viaduct. Er zijn veel voetgangers onderweg, ze hebben bleke, ondoorgroendelijke gezichten en kijken strak naar de stoepstenen voor hun voeten. Ook ik ben in gedachten verzonken. Vandaar dat ik amper de man opmerk die een huizenblok verderop voor me uit loopt.

Het is 20 januari 1943.

Ik denk alleen maar aan vanavond. We willen weg uit Berlijn: mijn moeder, mijn broer en ik. We hebben onze vlucht lang voorbereid. De afspraak is dat we straks nog één keer in ons appartement bij elkaar komen om de laatste details af te stemmen. Als alles goed gaat zijn dit mijn laatste uren in Berlijn. Hoe zal het daar zijn, waar we naartoe willen? Beter dan hier, dat nemen we tenminste aan. We hopen het. Het is onze laatste hoop.

Er staat ons een bloedspannende onderneming te wachten, ik ben er helemaal vol van. Terloops zie ik dat het niet ver meer is naar nummer 32, waar ons appartement is. Ik ben al bij de lantaarnpaal. Nog maar een paar stappen.

Plotseling voel ik onraad. Ik kijk op. De man die voor me uit loopt, er is iets aan hem wat me niet lekker zit. Ik staar naar

zijn rug in de donkere jas terwijl ik onwillekeurig zijn loopritme overneem. Hij neemt nu korte, snelle passen, alsof hij het koud heeft. Ik ben bang en weet niet waarom.

De man verdwijnt in de portiek van een woongebouw. Het is nummer 32. Onwillekeurig druk ik mijn tas tegen mijn borst om de gele ster te camoufleren. Zal ik gewoon doorlopen? Maar waarheen? Ik moet naar huis. Ik wil me aan ons plan houden. Anders gaat straks alles mis.

Nummer 32 is een doorsnee Berlijns appartementengebouw, een huurkazerne waarvan de okergele gevel donkerder van kleur is geworden door het roet van de kolenkachels. Ik duw de toegangsdeur open en loop het trappenhuis in. Het ruikt er naar linoleum en koude rook.

Ons appartement ligt aan de straatkant, op de tweede verdieping. De man is nergens te bekennen. Vastberaden loop ik de trap op. Misschien ben ik gewoon te zenuwachtig. Waarschijnlijk maak ik me zorgen om niks, dat zal je zien. De man is er vast niet meer. Misschien is hij een appartement binnengegaan, misschien is hij bij iemand op bezoek, of hij heeft zich vergist in het huisnummer en komt zo meteen de trap weer af.

Maar dan zie ik hem. Hij staat op de tweede verdieping, pal voor ons appartement, en leunt met zijn rug tegen onze voordeur. Ik kijk hem niet aan, ik staar naar een onzichtbaar punt in de lucht.

Het liefst zou ik terug naar beneden lopen, maar het is te laat om rechtsomkeert te maken. Ik heb geen keus. Mijn voetstappen galmen door het trappenhuis in hetzelfde tempo als eerst, niet sneller, niet langzamer. Ik druk mijn tas nog steeds tegen mijn borst.

Nu moet ik langs hem. Ik ben zo dicht bij hem dat hij me zou kunnen aanraken. Maar ik kijk hem niet aan, ik probeer uit alle macht om onverschillig over te komen. Wat moet die man hier, waarom staat hij voor onze huisdeur? Op wie wacht hij?

Zijn gezicht is niet meer dan een lichtvlek boven een donkere jas, die maar heel even door mijn blikveld flitst.

De man verroert zich niet.

Op de derde verdieping blijf ik staan. Ik moet snel beslissen. Resoluut druk ik op een deurbel. Ik ken de burens die hier wonen nauwelijks, ook al is hun appartement direct boven het onze. Ze zijn niet Joods en ik heb nog nooit met hen gepraat. Nu bid ik inwendig dat ze thuis zijn.

En jawel, ik hoor voetstappen die de deur naderen; korte passen, energiek klikklakkende hakken die op de vloerplanken tikken. De voetstappen van een vrouw.

De deur gaat open en de buurvrouw herkent me meteen. Ik ben bang dat ze me hardop zal begroeten, maar nee. Ze zegt geen woord, gebaart naar me dat ik binnen moet komen en sluit de deur.

Nu begrijp ik dat er iets vreselijks moet zijn gebeurd. Ik zie het in haar ogen. Ze wenkt me mee te lopen naar de woonkamer en wijst op een stoel. Ik ga zitten terwijl zij tegenover me plaatsneemt. ‘Ze zijn hierbeneden geweest,’ zegt de buurvrouw zacht, alsof de man in het trappenhuis nog steeds zou kunnen meeluisteren. ‘Gestapo.’

‘Wanneer?’ vraag ik. Ik hoor mijn eigen stem alsof die van ver weg komt. De kamer wordt kleiner, de muren komen op me af en de lamp lijkt minder licht te geven, alsof het elektrische peertje op het punt staat te doven.

‘Vanochtend,’ zegt ze. ‘Een paar uur geleden. Plotseling schreeuwde iemand in het trappenhuis: “Doe open, doe open!” Daarna veel gestommel op de trap. Ik ben naar het raam gelopen en op dat moment kwamen ze net beneden naar buiten. Ze duwden hen in de politiewagen.’

‘Wie?’ vraag ik.

‘Mevrouw Meißner,’ antwoordt de buurvrouw. ‘En nog twee anderen, een man en een vrouw van rond de vijftintig. Ik kende hen niet. En de jongen ook.’

Mijn broer Ralph.

‘Mijn moeder?’

De buurvrouw schudt haar hoofd.

Mijn moeder was er niet bij geweest. Ongeveer een uur nadat de Gestapo was vertrokken belde ze hier aan, vertelt de buurvrouw me. Ze had onze voordeur verzegeld aangetroffen.

‘Ik heb haar alles verteld.’

‘Heeft ze naar mij gevraagd?’

‘Ik heb haar gezegd dat jij er niet bij was.’

‘Waar is ze nu?’

‘Ze is naar andere burens gegaan. Joodse mensen. Ergens hier in de straat.’

Ik weet meteen wie ze bedoelt. Een getrouwd stel dat we vaag kennen, woont drie huizen verderop. Daar is ze dus, heel dichtbij. Maar ik kan niet naar haar toe. Waarschijnlijk staat de man nog steeds op wacht voor onze deur. Ik kan hier niet weg. Het enige wat ik kan doen is hier blijven zitten en afwachten.

De buurvrouw laat me rustig betijen. Ik ben haar dankbaar dat ze me niet vraagt om te vertrekken. Ze blijft gewoon zitten, net als ik, met haar ellebogen op het tafelblad en haar gezicht tussen haar handen. Ik ken haar amper, ze kan me niet helpen, en toch voelt het goed dat ik hier even mag blijven. Het voelt goed dat ik niets hoeft te zeggen.

De middag verstrijkt. De bleke januarihemel waarvan ik een gedeelte door het keukenraam kan zien, is inmiddels donkergrijs geworden. Op een gegeven moment sta ik op van mijn stoel. Ik moet gaan. Nu meteen. Of die man er nou nog staat of niet.

Langzaam loop ik de trap af. Hij staat niet meer te posten voor onze deur. Nu zie ik ook het zegel dat over het sleutelgat en de deurpost is geplakt.

Pas beneden op de Skalitzer Straße kom ik ineens uit mijn verstarring. Mijn hoofd tolt, ik moet nú in actie komen. Ik weet niet hoelang ik bij de buurvrouw heb gezeten, zeker langer dan

een uur, misschien wel twee uur. Terwijl mijn moeder op me wacht en zich vast en zeker zorgen maakt.

We moeten ons beraden op wat we nu kunnen doen. We moeten óf op zoek naar mijn broer of ons ergens verstoppen. Wat er ook gebeurt, samen komen we er wel uit.

Ik sta voor het appartementengebouw naast het onze. Zo meteen zie ik vanaf hier waarschijnlijk mijn moeder al. Het schemert inmiddels. Het echtpaar wacht bij het verlichte raam, ik zie hun contouren achter het gordijn. Ik tuur omhoog, zoekend naar het vertrouwde silhouet van mijn moeder. Maar ze is er niet.

De vrouw doet de deur voor me open.

‘Waar is ze?’ vraag ik buiten adem.

De vrouw wacht tot ik in de gang sta. Daarna doet ze de deur dicht.

‘Ze is al weg.’

In eerste instantie snap ik er niets van. Ben ik te laat? Loopt ze mij nu te zoeken?

‘Ze heeft een bericht voor je achtergelaten.’ Ik verwacht dat de vrouw iets gaat halen om het me te geven, maar ze blijft gewoon staan waar ze staat. Ik kijk naar haar handen, zoekend naar een briefje, een paar regels op papier die mijn moeder me heeft geschreven.

‘Ik moet iets aan je doorgeven.’ En dan vertelt ze me wat mijn moeder zelf niet meer tegen me kan zeggen: ‘Ik heb besloten naar de politie te gaan. Ik ga met Ralph mee, waarheen dat ook mag zijn. Probeer je leven te leven.’

Is dat het bericht van mijn moeder? Het lijkt alsof het niets met mij te maken heeft. Kille woorden uit andermans mond.

Ik kijk de vrouw vragend aan.

‘Dat heeft ze gezegd. Verder niets. Daarna is ze vertrokken. Probeer je leven te leven.’ Ze herhaalt het zinnetje. Pas bij de tweede keer begrijp ik wat het betekent. Het is een vreselijk botte boodschap. Hard en onverschillig.

Daar sta ik, met niets dan deze ultrakorte uitspraak. Ik heb niet eens één regeltje in haar handschrift.

Nu pakt de vrouw iets wat op het halkastje staat. Ze drukt het in mijn handen. Ik voel glad leer. Pas dan zie ik wat het is: de handtas van mijn moeder. Ik maak hem open. Een vertrouwd luchtje dringt in mijn neusgaten: de geur van suède, parfum en potloodvullingen, van zeep, natte jas en papier, van regenachtige dagen. Haar heel eigen geur.

Ik doe een greep in de tas en diep er haar adresboekje uit op, een minischrijftje met ruitjespapier. De kaft is allang losgegaan. Langs de verticale rand staat het alfabet, de letters zijn om en om zwart en rood. Sommige letters zijn meer beduimdeld dan andere. Veel adressen zijn netjes met vulpen opgeschreven, andere zijn inderhaast met potlood neergekrabbeld. De adressen van reisbureaus, visumaanvraagcentra en consulaten, en van contactpersonen die later misschien nuttig zouden kunnen zijn.

Maar er zit nog meer in de tas. Onderin voel ik iets zwaars, koels en glads. Ik haal het tevoorschijn. Het is haar barnstenenketting. Een halflange ketting van mat gepolijste barnstenen die naar het midden toe groter worden. Sommige stenen zijn goud- of mosterdgeel, andere donkerder, bijna roodachtig.

Ik klik de tas dicht en loop naar de deur. Er is geen reden om hier te blijven plakken. De vrouw volgt me met haar blik, ze houdt me niet tegen en vraagt niet waar ik naartoe ga. 'Tot ziens,' zeg ik.

'Tot ziens,' antwoordt ze. Al weten we dat een weerzien er niet in zit.

De dag waarop ik onderduik doe ik de Jodenster af.

Ik sta buiten op de Skalitzer Straße. Werktuiglijk zet ik de ene voet voor de andere. Het is inmiddels donker en erg koud. Ik kan de nacht niet op straat doorbrengen. Maar waar moet ik naartoe? Waar moet ik slapen? Op een bankje? Ik zou doodvrie-

zen. Ik moet een beslissing nemen. Ik ben net eenentwintig en heb nog nooit helemaal in mijn eentje een beslissing genomen. Ik heb nog geen eigen leven. Mijn leven is het leven samen met mijn moeder, mijn broer, mijn familie. Dat leven is nu voorbij. Waarom heeft mijn moeder niet op me gewacht?

Ik loop verder, op de automatische piloot en zonder doel. Plotseling sta ik voor het appartement van Joodse vrienden, Siggie Hirsch en zijn zus. Geen idee hoe ik hier verzeild ben geraakt. Ik druk op de deurbel. Ze zijn thuis en ik kan bij hen overnachten. Een paar nachten, mijn eerste nachten als illegaal.

In alle vroegte ga ik het appartement uit en banjer ik door de donkere januariochtend. De illegaliteit... Dat is tot nu toe niets anders dan lukraak ronddwalen door straten die me vertrouwd zijn, maar plotsklaps griezelig en vreemd op me overkomen. Vanaf vandaag moet ik bang zijn om iemand tegen het lijf te lopen die mij kent. Ik buig mijn hoofd zodra ik andere mensen zie aankomen. Maar niemand let op mij. De mensen hebben hun gezicht verstopt achter jaskragen en sjaals. Ze hebben haast, ze moeten naar hun werk.

Ik ga nergens heen. Ik loop maar wat.

Het wordt licht. Zo langzamerhand gaan de bakkerijen en kiosken open en daarna alle andere winkels. Wat later in de ochtend kom ik langs een kapperszaak. De salon is leeg op de kapster na, die de vloer aanveegt in afwachting van klandizie.

Ik neem een beslissing.

‘Wat kan ik voor u doen?’ De kapster glimlacht naar me.

‘Mijn haar een ander kleurtje geven, graag!’

Ik ga op de kappersstoel zitten.

‘Welke kleur moet het worden?’

Ik denk even na. ‘Rood,’ zeg ik.

Ik laat mijn haar warmrood kleuren. Joden hebben geen rood haar, dat denken de mensen in elk geval. Ik wil er niet Joods uitzien. Mijn zwarte haar pakt de verf niet goed. Mijn hoofdhuid gloeit en prikt, het doet pijn, maar ik wil er per se

anders uitzien. Ik ben niet meer de Margot Bendheim van gisteren. Die Margot mag er niet meer zijn.

Ik ben ondergedoken.

Probeer je leven te leven – ik moet het proberen. Vandaag en alle volgende dagen van mijn onderduiktijd moet ik het proberen. Dat is de opdracht van mijn moeder.

I

Guschi, Adele en mijn oom op zijn driewieler: kindertijd in Berlijn

Ik ben op 5 november 1921 geboren in de slaapkamer van mijn ouders op de Lindenstraße in Berlijn. Iedereen was blij dat ik gezond ter wereld was gekomen. Al zou een jongen, die na de dood van zijn ouders de kaddisj kon uitspreken, waarschijnlijk nog beter zijn geweest.

Mijn ouders noemden me Anni Margot.

Toen ik werd geboren waren Auguste en Arthur Bendheim precies een jaar en een dag getrouwd. Hoe mijn vader en moeder elkaar hebben ontmoet, hebben ze me nooit verteld. Als kind heb ik hun er niet naar gevraagd. Ze waren mijn ouders. Ik kon me niet voorstellen dat ze ooit niet samen waren geweest. Voor mij waren ze één. Later, toen ons gezin er niet meer was, zou ik graag alles hebben geweten over het ‘ervoor’. Vóór hun huwelijk, vóór mijn geboorte. Maar later kon ik het aan niemand vragen. Er was niemand meer. Niemand kan mij iets vertellen over mij of mijn familie. Iedereen is dood.

Mijn moeder, Auguste Groß, die Guschi werd genoemd, was vijfentwintig jaar toen ze verloofd raakte. Ze was een knappe jonge vrouw, klein, met zwart haar en grote donkere ogen. Er is een foto van haar uit die tijd, die is gemaakt door een fotograaf in diens studio. Guschi is elegant gekleed, ze draagt een

hoed met een brede rand en kijkt geconcentreerd in de camera. Ze komt fragiel over, maar ook kordaat en energiek, alsof het haar moeite kost om een momentje stil te staan voor de foto.

Mijn moeder is in 1895 in Teschen* geboren, een stad in Opper-Silezië die destijds nog bij Oostenrijk-Hongarije hoorde.

Auguste Groß, moeder van Margot, rond 1919

In de loop van de geschiedenis werd Teschen door verschillende landen ingelijfd. Het was een grensstad, die nu eens deel uit-

* Teschen was de Duitse naam van de stad die tegenwoordig gedeeltelijk in Polen en gedeeltelijk in Tsjechië ligt. Het Poolse deel heet Cieszyn; het Tsjechische deel Český Těšín.

maakte van het ene land en dan weer van het andere. Op straat kon je de mensen altijd al in drie verschillende talen horen spreken: Pools, Tsjechisch en Duits. Teschen lag in Silezië, maar aan de andere kant van de rivier de Olza begon Moravië. Breslau* en Krakau waren er niet ver vandaan, evenals een stadje waarover eigenlijk geen mens destijds sprak: Auschwitz.

Na de Eerste Wereldoorlog verdween Oostenrijk-Hongarije van de wereldkaart en Teschen werd verdeeld tussen de nieuw opgerichte staten Polen en Tsjechoslowakije. De nieuwe landsgrens liep dwars door de stad. Het gedeelte dat tegen de oostelijke oever van de Olza lag werd Pools Teschen genoemd en de voorstad aan de westelijke oever werd Tsjechisch Teschen. Later, in 1939, zouden de Duitsers komen en Teschen tot provinciestad in de gouw Silezië verklaren. Maar toen woonde mijn moeder daar allang niet meer.

De ouders van mijn moeder waren Joods en Duits tegelijk. In de familie Groß maakten ze zich niet druk over de voortdurend veranderende landsgrenzen. Mijn moeder had ooit als klein meisje staan kijken naar de Oostenrijkse keizer Franz Joseph die vlak bij haar huis een militaire oefening aanvoerde, maar dat was de enige keer dat ze met hoge politiek in aanraking kwam.

Mijn opa Wilhelm Groß was een vermogend man. Hij bezat veel land en had daarnaast een bloeiend bedrijf: Wein und Spirituosen, ofwel Wijn en Spiritualiën geheten. Eigenlijk was zijn voornaam Wolf, maar iedereen noemde hem Wilhelm. Hij was een levendige man met een grote snor. Wat hem extra bijzonder maakte waren zijn ogen. Wilhelms ene oog was in zijn kindertijd beschadigd geraakt toen hij met een mes in zijn hand van een stoel was opgesprongen. Sindsdien was dat oog troebel en het ooglid hing een beetje. Het andere oog twinkelde bijna altijd vriendelijk. Het leek net alsof de ene helft van zijn gezicht vrolijk stond en de andere helft verdrietig. Dat vond ik als kind heel gek.

* Breslau heet tegenwoordig Wroclaw en ligt in Polen.

Opa Wolf ('Wilhelm') Groß

Opa Wilhelm had nooit echt hoeven werken. Als grootgrondbe-
zitter had hij geld genoeg en zijn vele werknemers runden zijn
slijterij voor hem. Alleen de inkoop van wijnen, brandewijn en
schnaps was helemaal zijn ding, vooral omdat de inkoopreizen
steevast gepaard gingen met gezellige bezoeken aan bevriende
schnapsproducenten en wijnhandelaren. Wilhelm reisde vooral
vaak naar vrienden in Hongarije die een schnapsstokerij beza-
ten en eersteklas *Bronfn* maakten, wat in die regio het Jiddische
woord was voor brandewijn.

Auguste Groß was de jongste van vijf kinderen. Ze had drie
oudere zussen: Rose, Amalie en Henriette. Laatstgenoemde had
Jetti als koosnaampje. Auguste had ook nog een broer, over wie

in ons gezin nauwelijks werd gepraat omdat hij al op jonge leeftijd in de oorlog was gesneuveld. Ik weet niet eens meer hoe hij heette, zo zelden werd hij genoemd.

Guschi's moeder, mijn biologische grootmoeder Anni, stierf toen haar jongste dochter nog geen zestien jaar was. Na Anni's dood werd Guschi een tijdje naar de Hongaarse vrienden gestuurd bij wie Wilhelm de voortreffelijke bronfen inkoocht. Guschi logeerde daar ongeveer een jaar en ondanks haar verdriet om haar moeders overlijden dacht ze later met plezier terug aan die periode. Ze kon zelfs nog een liedje in het Hongaars zingen.

Terwijl mijn moeder in Hongarije was, doekte mijn opa zijn bedrijf op. Hij had besloten naar Berlijn te verhuizen. Na de dood van zijn vrouw wilde Wilhelm een nieuwe start maken. Hij had veel familie in Berlijn. Ook zijn dochter Jetti, die al getrouwd was en een zoontje had, woonde daar inmiddels.

Opa Wilhelm verkocht alles en verhuisde uit het Silezische provinciestadje naar de hoofdstad.

Opa Wolfs tweede vrouw: Adele Groß, geboren Guth, rond 1910

Vanaf dat moment had hij geen groot bedrijf en geen personeel meer, enkel nog een ruim maar overzichtelijk appartement in de Neue Grünstraße in Mitte, het centrum van Berlijn. Opa had genoeg geld overgehouden aan de verkoop van zijn land en de slijterij om er de daaropvolgende jaren goed van te kunnen leven.

De Eerste Wereldoorlog brak uit. Wilhelms enige zoon werd opgeroepen voor het leger, net als Jetti's man Adolf. Maar er was nog iets veranderd in Wilhelms leven. Hij had een vrouw ontmoet, Adele Guth, die later mijn geliefde omi Adele zou worden. Ze was al eind dertig en vrijgezel, dus een dame die destijds als oude vrijster werd bestempeld. Tot ze Wilhelm leerde kennen had ze samengewoond met haar twee zussen, die ook ongetrouwd waren. Adele was klein en een beetje mollig, had donker, zorgvuldig gewatergolfd haar en ging altijd volgens de laatste mode gekleed. Nadat ze met Wilhelm was getrouwd ging ze helemaal op in haar nieuwe rol als echtgenote.

Ook Guschi was inmiddels verhuisd naar Berlijn en zij was bij haar zus Jetti ingetrokken. Omdat Jetti's man aan het front was, woonde ze alleen met haar zoontje en ze was blij dat Guschi haar een handje kwam helpen.

Mijn moeder was er niet rouwig om dat ze Teschen vaarwel moest zeggen. Ze had liefdesverdriet. De man op wie ze na haar terugkomst uit Hongarije verliefd was geworden kwam uit een welvarende Teschense familie, dat wel, maar hij wilde acteur worden – niet bepaald een geschikte partij voor een dochter uit een gerespecteerde koopmansfamilie. Guschi zag de bui al hangen. Tijdens een bezoekje aan haar vader in Berlijn vertelde ze hem over haar aanbieder.

‘Wat is hij? Acteur?’

‘Hij wil naar Wenen,’ zei Guschi. ‘Naar de toneelschool.’

‘Dus hij is nog helemaal niets!’

‘Hij heeft me gevraagd of ik me met hem wil verloven.’ Guschi gaf niet op. ‘Voordat hij naar Wenen vertrekt.’

‘En? Wil je dat?’

Guschi knikte.

‘Zet dat maar uit je hoofd,’ zei Wilhelm. ‘Met een acteur trouwen... Zoiets doe je toch niet?’

Daarmee was de zaak voor hem afgedaan.

Guschi wist dat het geen zin had om haar vader tegen te spreken. Ze kwam in Berlijn wonen, vastbesloten om alles achter zich te laten wat haar aan Teschen en haar eerste liefde herinnerde.

Hoewel haar vader welgesteld was, wilde Guschi per se in haar eigen levensonderhoud voorzien. Ze was vierentwintig en had geen beroep geleerd. Maar ze wilde werken, iets van haar leven maken.

De Neue Grünstraße was vlak bij de Hausvogteiplatz waar veel, voornamelijk Joodse textielbedrijven en modeateliers waren gevestigd. Er was in die tijd veel vraag naar met stof overtrokken knopen voor jurken en mantelpakjes, knopen in alle formaten, kleuren en vormen. Grote modeateliers hadden ze nodig voor confectiekleding en kleine furniturenwinkels verkochten ze.

Guschi besloot een knopenwinkel te beginnen. Ze huurde een kleine winkelruimte op de Grünstraße, niet ver van het huis van haar vader en de Hausvogteiplatz. Aan de bedrijfsruimte zat een piepklein appartement vast, zodat ze bij haar zus Jetti kon vertrekken. Nu woonde Guschi alleen. Ze was voor het eerst in haar leven onafhankelijk.

Om met stof beklede knopen te produceren had ze een speciaal hulpmiddel nodig: een knopenmachine. Losse onderdelen die bij dit werktuig hoorden waren diverse matrijzen voor verschillende knoopformaten, een stansmes en een houten plankje met dito hamer om de stof in de gewenste maten uit te snijden. De benodigde materialen waren naast stoffen ook blanco knoopdelen, bestaande uit onder- en bovenkanten. Mijn moeder kocht zo’n knopenmachine en opende haar eerste winkel. Algauw had

ze het zo druk dat ze het werk amper nog in haar eentje kon behappen.

Ondertussen was de oorlog al een aantal jaren aan de gang. Guschi's zwager Adolf was aan het front en zijn vrouw Jetty, die alleen woonde met haar zoon, was weer zwanger. Om haar zus te helpen het gezinnetje te onderhouden deed Guschi haar knopenwinkel over aan Jetty, inclusief een deel van haar klantenkring. Zelf opende ze een tweede winkel waar andere oude klanten én een boel nieuwe gegadigden op afkwamen.

Guschi's broer kwam niet terug uit de oorlog. Haar zwager Adolf overleefde wel, maar was in een loopgraaf onder aarde bedolven geraakt. Sindsdien was hij blind. Hij kwam dus met ernstig letsel terug naar Berlijn en was niet in staat om zijn gezin te onderhouden. Voor de oorlog was hij kledingproductie-manager geweest. Hij had in zijn eigen kleermakerswerkplaats vooraf geknipte kleding in elkaar laten zetten voor de confectie-industrie. Maar nu kon hij zijn vak niet meer uitoefenen. Het was dus maar goed dat zijn vrouw Jetty haar knopenzaak had om de kost te verdienen.

Ondertussen had Guschi een nieuwe vlam, deze keer haar neef, Walter. Hij was een zoon van haar oom Bernhardt Hecht, die inmiddels ook in Berlijn was komen wonen. De Hechts waren een grote, ietwat excentrieke familie met een uitgesproken voorliefde voor de aangename kanten van het leven. Bernhardt, de broer van Guschi's biologische moeder, had in totaal elf kinderen: negen zoons en twee dochters. Mijn moeder viel op een van die negen broers en was zo smoorverliefd dat haar bedrijfje voor het eerst een beetje op de achtergrond raakte. Ze wilde zich met Walter verloven en bereidde zich inwendig alvast voor op haar rol als echtgenote. In die periode wist opa Wilhelm haar over te halen om de tweede knopenwinkel aan hem te verkopen.

Van toen af aan zat in een kamer in het appartement van Wilhelm en Adele in de Neue Grünstraße een werkneemster de hele dag aan de machine knopen te maken.